RAPPORT:

Dáiddáriid Vásáhusat, samiska konstnärers levda erfarenheter

Vad innebär försoning ur ett samiskt konstnärsperspektiv?

Sammanställd av Tomas Bokstad på Giron Sámi Teáhter, juni 2026

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. SAMMANFATTNING
2. INLEDNING/SYFTE
3. OM RAPPORTEN
4. RAMVERK
    - 4.1 Rättsliga och politiska ramar
    - 4.2 Konstens roll i internationella försoningsprocesser
5. PROBLEMFORMULERING
6. VAD ÄR ETT SAMISKT LIV?
    - 6.1 Att leva samiskt
    - 6.2 Att verka samiskt – konstnärskapets villkor
    - 6.3 Mellan tradition och förnyelse
    - 6.4 Relationen till majoritetssamhället
    - 6.5 Förutsättningar för ett samiskt liv
7. VAD ÄR FÖRSONING?
    - 7.1 Erkännande – att se verkligheten som den är
    - 7.2 Resurser och makt – att kunna bestämma själv
    - 7.3 Läkning och framtidsbygge – att återställa det som gått förlorat
    - 7.4 Försoning som handling, inte symbol
8. HUR?
    - 8.1 Från ord till handling
    - 8.2 Infrastruktur och resurser
    - 8.3 Språk och kunskapsöverföring
    - 8.4 Läkande och gemenskap
    - 8.5 Att flytta makt
    - 8.6 Sammanfattning – vägen framåt
9. SLUTSATSER
    - 9.1 Konst som nyckel till försoning
    - 9.2 Försoning som handling
    - 9.3 Makt och egenmakt
    - 9.4 Läkande och framtid
    - 9.5 Slutsats – försoning som gemensamt bygge
10. REKOMMENDATIONER OCH VÄGEN FRAMÅT
    - 10.1 Grundläggande principer
    - 10.2 Förslag till åtgärder
        - 10.2.1 Ekonomiska reformer
        - 10.2.2 Institutionell infrastruktur
        - 10.2.3 Kunskap och utbildning
        - 10.2.4 Rättighetsfrågor
    - 10.3 Vägen framåt – från ord till handling
11. AVSLUTNING

Illustrationer i rapporten: John Savio (1902–1938). Bilder från Saviomuseets samlingar.

1. SAMMANFATTNING

Denna rapport lyfter fram samiska konstnärers levda erfarenheter, insikter och behov i skärningspunkten mellan konst, kultur och politik. I det pågående arbetet med sanning och försoning i Sverige, Norge och Finland finns det eller kommer det att finnas förslag på konkreta åtgärder som direkt relaterar till den samiska konsten och kulturen.

Därför undersöks det i denna rapport bland annat vad försoning innebär ur ett samiskt perspektiv, hur samiska konstnärer själva formulerar sina villkor och behov, samt vilka stödstrukturer och institutionella förändringar som krävs för att de ska kunna utvecklas på sina egna villkor.

Rapporten bygger på djupintervjuer, enkätsvar och samtal med konstnärer från hela Sápmi (Sápmi är ett landområde som sträcker sig över fyra nationer – Norge, Sverige, Finland och Ryssland – med nio officiella språk) och från många olika konstnärliga discipliner. Den visar att konsten inte bara är ett uttrycksmedel, utan också ett verktyg för helande, motstånd och identitetsskapande.

Till arbetet med rapporten hör arbetet med Dáiddáriid Vásáhusat (samma namn) som är en konstnärlig presentation baserat på samma material från samiska konstnärer. Efter presentationen på Kultur Sápmi i Kautokeino hölls ett stormöte (dievasčoahkkin) som är en viktig del av rapportens innehåll.

De insikter som följer bygger på samiska konstnärers egna vittnesmål. Genom intervjuer, enkätmaterial och det stormöte som hölls i Kautokeino framträder en samstämmig bild av strukturella hinder, outnyttjad potential och ett djupt behov av maktförskjutning. Det är i dessa berättelser, där personliga erfarenheter möter kollektiva mönster, som rapportens slutsatser tar form. De visar vad som krävs för att försoning ska bli mer än symboler och i stället leda till verklig förändring.

Centrala slutsatser är att:

- **Försoning måste vara handling,** inte bara ord. Det handlar om maktförskjutning och institutionellt erkännande.

- **Konstnärlig kunskap är bärande kunskap**. Den är lika viktig som forskningsrapporter och juridiska analyser i försoningsprocessen.

- **Villkoren är ojämlika och ohållbara.** Dagens ekonomiska och institutionella ramar gör att samiska konstnärer ofta tvingas välja mellan sin konst och sin försörjning.

- **Försoning måste vara materiell.** Erkännande utan resurser och inflytande är inte försoning, utan riskerar att bli ännu en form av symbolpolitik.

- **Egenmakt och kulturell infrastruktur** – som samiska scener, institutioner, residens och nätverk – är avgörande för att den samiska konsten och kulturen ska kunna växa på sina egna, unika villkor och sätt.

Rekommendationerna (grupperade) omfattar bland annat:

Ekonomiska reformer

Ett samiskt konstnärsråd med självbestämmande mandat som bland annat kan fördela långsiktiga stipendier (3-5 år) för konstnärer i alla discipliner, för att undvika att verksamheten fragmenteras av korta projektbidrag.

Kraftigt ökat stöd till Sametingets kulturbudget. Från dagens 18 miljoner till 50 miljoner kronor i ett första steg. Detta skulle ge möjlighet att börja bygga upp en grundläggande infrastruktur för samisk kultur på alla områden.

Institutionell infrastruktur

Etablera Giron Sámi Teáhter som en samisk nationalscen med en årlig budget på cirka 25 miljoner kronor.

Förstärk kraftigt existerande samiska kulturinstitutioners ekonomiska villkor samt ge parallell plats för nya initiativ.

Bygg samiska residens och mötesplatser i olika delar av Sápmi, med fokus på språkrevitalisering och tvärkonstnärliga samarbeten.

Kunskap och utbildning

Inför utbildningar om Sápmi, urfolksrätt och kolonialhistoria för alla kulturpolitiker och beslutfattare inom kultursektorn i Sverige.

Inför samiska mentorsprogram där äldre och yngre konstnärer kan arbeta tillsammans, både för att föra traditioner vidare och utveckla nya uttryck.

Internationella utbyten med andra urfolk, med fokus på konstnärligt samarbete och gemensamt påverkansarbete.

Rättighetsfrågor

Skydd av marker och vatten är ett grundläggande villkor för konstnärlig frihet, särskilt för samiska konstnärer, där en holistisk syn på konsten som en del av naturen och markernas livskraft är central. För många samiska konstnärer är deras arbete djupt rotat i relationen till den omgivande naturen. Miljöförstörelse och exploatering hotar inte bara landskapet utan även själva grunden för deras konstnärliga uttryck och kulturella identitet.

2. INLEDNING / SYFTE

Sverige har inlett en process för sanning och försoning med det samiska folket. En Sannings-kommission är tillsatt som ska leverera sitt uppdrag den första oktober 2026. Utöver en historisk granskning av den politik som förts mot det samiska folket ska kommissionen också "lämna förslag till åtgärder för att bidra till upprättelse och främja försoning och ett livskraftigt samiskt samhälle[1] ". Parallellt med detta pågår sannings- och försoningsprocesser i Norge och Finland.

I Sverige sker ett omfattande arbete med insamling av historiska vittnesmål och analyser, men den centrala frågan återstår: **Vad innebär försoning i praktiken?**

Den här rapporten är ett bidrag till dessa processer från **Giron Sámi Teáhter**. Anledningen till att teatern engagerar sig är det långsiktiga utvecklingsarbetet för att erkännas som en samisk nationalscen i den svenska delen av Sápmi. Det målet kräver resurser på cirka 25 miljoner kronor per år – vilket vida överstiger Sametingets hela kulturbudget på cirka 18 miljoner. Därför har Giron Sámi Teáhter redan från början av sitt arbete beslutat att arbetet med att bli en nationalscen måste kombineras med ett kulturpolitiskt arbete som stärker hela den samiska kultursektorn.

Rapporten bygger helt på röster från samiska konstnärer över hela Sápmi – från berättare och jojkare till scenkonstnärer, bildkonstnärer, författare, musiker och filmskapare. Den är ett försök att låta konstnärernas egna röster definiera vad försoning kan och bör innebära.

Syftet är att:

- Synliggöra samiska konstnärers erfarenheter och arbetsvillkor.
- Bidra till en förståelse av försoning som mer än ett erkännande – som konkret handling.
- Framhålla konstnärlig och traditionell kunskap som grund för kulturell egenmakt.
- Formulera konkreta förslag till reformer, strukturer och samarbeten som gynnar hela Sápmi.

[1] https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommittedirektiv/2021/11/dir.-2021103/

3. OM RAPPORTEN

Den här rapporten har vuxit fram som en del av ett större arbete med att synliggöra samiska konstnärers erfarenheter, behov och förslag i relation till pågående sanning- och försoningsprocesser. Den är inte en extern analys skriven på distans, utan ett dokument som bär konstnärernas egna ord, begrepp, kritik och visioner.

Materialet är insamlat under vintern och våren 2024–2025 och består av

- Djupintervjuer med tolv konstnärer från hela Sápmi, inom duodji, scenkonst, bildkonst, musik, litteratur och film.
- En enkätundersökning utskickad till 126 samiska konstnärer (31 svar, svarsfrekvens cirka 25 %)
- Dievasčoahkkin/stormöte under Kultur Sápmi i Guovdageaidnu/Kautokeino, med cirka 70 deltagare.
- Skriftliga underlag rörande villkor och förutsättningar för samisk konst och ultur från bland andra Sametinget i Sverige, Samerådet, Viermie K samt relevanta svenska aktörer som Statens kulturråd, de fyra nordligaste regionerna i Sverige med flera.

  Citat och reflektioner är insamlade i samråd med deltagarna och anonymiserade i denna text.

Arbetet är också kopplat till den performativa presentationen Dáiddáriid Vásáhusat (“Samiska konstnärers levda erfarenheter”), som blandar intervjusvar med musik, film och jojk. Presentationen har genomförts med samiska scenkonstnärer under Ubmejen biejvieh (Samiska veckan i Umeå) och Kultur Sápmi i Kautokeino i regi av Stein Bjørn. I det senare fallet följdes presentationen av ett dievasčoahkkin/stormöte där prioriteringar för samisk kultur diskuterades och samlades in.

Rapporten är sammanställd av Tomas Bokstad och ska också förstås ur ljuset av Bokstads erfarenheter av att ha arbetat med samiska konst- och kulturfrågor under ett decennium. Analysen bottnar i dessa kunskaper samt inte minst kollegorna på Giron Sámi Teáhter som bistått med erfarenheter, insikter och analyser. Särskilt vill vi nämna Elle Maret Labba som både intervjuat och översatt materialet.

Rapportens analys vilar på tre grundläggande antaganden

1. **Konstnärligt arbete bär på unik kunskap** – det är inte bara en form av uttryck utan en kunskapsform som kan ge perspektiv på historia, samtid och framtid.
2. **Kultur är en bärande del av identitet och överlevnad** – utan levande språk, berättelser, riter och kreativa uttryck riskerar ett folk att förlora bådesammanhang och framtidstro.
3. **Samisk konst bär på en andlig och existentiell dimension** som ofta är osynlig i majoritetssamhällets kulturpolitik.

Ett centralt kännetecken är att denna rapport ska ses som ett pågående arbete. Det är viktigt att förstå att det här inte är slutprodukten – det här är samtalets början.

4. RAMVERK

Det material som samlats in visar tydligt att samiska konstnärers erfarenheter inte kan förstås utan att också se de strukturer som formar deras villkor. För att kunna tolka konstnärernas röster krävs därför en ram som synliggör både de rättigheter som finns och den politiska verklighet som påverkar hur dessa rättigheter faktiskt tillämpas. Det är först i mötet mellan deras berättelser och de juridiska och institutionella ramarna som det går att se glappet mellan löften och verklighet. Därför följer här en genomgång av de strukturer som formar förutsättningarna för samisk konst och kultur i dag.

4.1 Rättsliga och politiska ramar

Sedan 2011 är samerna erkända i Sveriges grundlag som ett urfolk. Det innebär att samerna har rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur. Detta erkännande är centralt – men som flera konstnärer påpekat är det ett erkännande som ännu inte fått fullt genomslag i praktiken. Även Språklagen (2009:600) slår fast att de nationella minoritetsspråken, där de samiska språken ingår, är skyddade och att det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja dem. Men skyddet kräver levande arenor där språket används – och här spelar konsten och kulturen en avgörande roll.

Den svenska lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk – ofta kallad minoritetslagen – är en annan central rättslig ram för samiska kulturella rättigheter. Lagen fastställer att samerna är både ett urfolk och en nationell minoritet, vilket innebär ett starkare skydd än för övriga minoriteter.

Den ålägger statliga myndigheter, regioner och kommuner att skydda och främja det samiska språket och den samiska kulturen, samt att ge samer reellt inflytande i frågor som berör dem. I teorin innebär detta att samiska konstnärer och kulturinstitutioner ska kunna verka inom ett system som aktivt stödjer bevarandet och utvecklingen av deras kultur, på deras egna villkor.

Minoritetslagen knyter an till internationella åtaganden, som Europarådets minoritetsspråkskonvention och ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter, samt till FNs urfolksdeklaration (UNDRIP). Dessa dokument betonar inte bara rätten att bevara kultur, utan även rätten att själv definiera och utveckla den.

Trots att minoritetslagen i formell mening är ett framsteg, har implementeringen varit ojämn och ofta bristfällig. Flera rapporter – bland annat från Sametinget[2] och DO[3] – visar att bristen på kunskap, resurser och långsiktighet hos ansvariga myndigheter innebär att lagen i praktiken inte alltid ger det stöd som samiska kulturutövare behöver. Därmed blir minoritetslagen både ett juridiskt skydd och en påminnelse om gapet mellan rättighet på papperet och verkligheten.

Konsultationsordningen – införd 2022 och utvidgad 2024 – syftar till att säkerställa att Sametinget och andra samiska företrädare har inflytande i ärenden som är särskilt betydelsefulla för samerna. Det omfattar även kulturfrågor: till exempel beslut om samiskt kulturarv, kulturmiljöer eller konstformer som musik och teater.

Ett praktiskt exempel är när kulturmiljöer med samisk betydelse ska hanteras – som förändringar inom museisektor eller bevarande av samiska minnesplatser. Dessa ärenden kräver enligt lagen konsultation med samiska representanter för att säkra samernas kulturella rättigheter och delaktighet i beslutsprocessen.

På internationell nivå gäller även ILO-konvention 169 (som Sverige ännu inte ratificerat), vilken, likt UNDRIP, slår fast urfolks rätt till självbestämmande och kontroll över sina kulturella institutioner. Som en konstnär uttrycker det:

> *”Den samiska konsten och kulturen bör ges ett större rum och upphöra att exotifieras i många avseenden. Idag går jag på utställningar där stora konstnärliga namn delar rum med bestulna objekt som ställts upp i glasmontrar och därmed ger man medvetet/omedvetet en känsla av något som ”varit” och inte är. Därför kräver detta fler samer som arbetar inom etablissemang och institutioner där detta inte längre ges andrum.”*

I försoningsprocessen blir därför dessa rättigheter inte bara en fråga om juridik, utan om att skapa de praktiska och kulturella verktyg som gör att samer själva kan forma framtiden för sitt språk, sin kultur och sina berättelser.

---

[2] Sametinget & Länsstyrelsen i Stockholms län (2024). Nationella minoriteter och minoritetsspråk – Minoritetspolitikens utveckling år 2023. Länsstyrelsen i Stockholms län, december 2024.

[3] Diskrimineringsombudsmannen (2008). Diskriminering av samer – samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv. DO-rapport 2008:1

4.2 Konstens roll i internationella försoningsprocesser

I andra länders sannings- och försoningsprocesser har konsten spelat en central roll:

- **Sydafrika:** Efter apartheid användes teater, musik och bildkonst i samhällsprojekt som skapade mötesplatser där både offer och förövare kunde tala, lyssna och bearbeta trauma.
- **Kanada:** I arbetet med att hantera arvet efter internatskolorna för ursprungsfolk blev konstnärliga projekt en viktig del av läkningen. Festivaler, konstutställningar och berättarprojekt fungerade både som dokumentation och som kollektivt helande.

Gemensamt för dessa exempel är att konsten inte sågs som "dekor" till det politiska arbetet, utan som en **kunskapsbärare och en metod** för att möjliggöra det som formella processer ofta missar: känslomässig förståelse, kollektiv sorg och skapande av nya framtidsbilder.

Som en konstnär beskriver sin praktik:

> *"Genom min konst är jag en aktivist."*

En annan lyfter den existentiella dimensionen:

> *"Det andliga påverkar mig och mitt arbete."*

Utöver dessa bredare exempel på konstens roll i försoning finns också konkreta institutionella reformer som visar hur kulturpolitiken kan omsättas i praktiken.

Canada Council for the Arts – "Creating, Knowing and Sharing"

Canada Council for the Arts lanserade programmet *Creating, Knowing and Sharing: The Arts and Cultures of First Nations, Inuit and Métis Peoples*[4] , med syfte att stärka urfolkskonstens autonomi genom att stödja skapande, kunskapsöverföring och spridning av konst – allt utifrån urfolksvärderingar och med urfolksledda beslutsgångar.

Behovet i Sápmi i dag formuleras så här av en av konstnärerna:

> *"At majoriteten ikke bestemmer hvem som får midler eller ikke, eller hvem som fåt tv-tid eller hvem som kurateres til store utstillinger eller får utgi bøker. At det er vi samer selv som i større grad kan bestemme hva er viktig for å oss å fortelle/vise fram.*

Australien – Pathways & Protocols: a filmmaker's guide

I Australien publicerade Screen Australia 2009 Pathways & Protocols: a filmmaker's guide to working with Indigenous people, culture and concepts[5] , framtagen av advokat Terri Janke. Guiden är ett praktiskt verktyg för filmskapare som arbetar med urfolkstemat, och vägleder dem genom etiska, juridiska och kulturella frågor kring användningen av urfolkskulturellt material.

Genom intervjuerna kan det utläsas att dessa båda internationella exempel skulle kunna fungera som inspiration till motsvarande initiativ i Sápmi (Norge, Sverige, Finland, Ryssland).

[4] https://canadacouncil.ca/funding/grants/creating-knowing-sharing
[5] https://www.screenaustralia.gov.au/about-us/doing-business-with-us/indigenous-content/indigenous-protocols

Iakttagelser

- Konst har spelat en substantiell roll i processer av sanning och försoning globalt.
- Exempel från Kanada och Australien visar att politisk handling i form av resurser, strukturer och vägledning är avgörande.
- I Kanada representerar Creating, Knowing and Sharing en konkret institutionell satsning på urfolkskonst och kultur.
- I Australien erbjuder Pathways & Protocols konkreta praktiska riktlinjer som integrerar respekt, rättigheter och samarbetssätt i ett konstnärligt arbete.

5. PROBLEMFORMULERING

Frågan som denna rapport ställer är:
Vad innebär försoning ur ett samiskt konstnärsperspektiv?

Många konstnärer beskriver hur samisk kultur fortfarande marginaliseras, missförstås eller reduceras till exotiska inslag i majoritetssamhällets kontext. Försoning handlar därför inte bara om synlighet – det handlar om egenmakt: rätten att definiera sina egna uttryck, arbetsvillkor och institutioner.

En konstnär uttrycker det så här:

> *"Dál ferte beare dolaid čáskadit. Dál šaddat njuikut ovtta prošeavttas nubbái. Livčče hálidan ráfis oađđasit cegget sámi vuoŋŋalašvuođa. Dárbbašit bargoráfi go álot leat suoládeame eatnamiid ja luonttu riggodagaid. Mii fertet ilá ollu čalmmustahttit kolonisašuvnna, ja álot bargat vuostildeamiin."*

(Översättning: Nu måste vi hela tiden bara släcka bränder. Nu måste vi hoppa från det ena projektet till det andra. Jag hade velat upprätta vår andlighet på nytt, i fred. Vi behöver arbetsro från att man stjäl våra marker och rikedomar. Allt för ofta behöver vi synliggöra den pågående kolonisationen, och vi jobbar alltid med att göra motstånd.)

Denna utsaga visar att själva skapandet ofta tvingas in i en politisk ram, även när konstnären egentligen söker ett fritt rum för sitt arbete. Försoning blir här nära kopplad till frågan om att kunna välja – att inte alltid vara i motstånd, utan att få skapa på sina egna villkor.

En annan konstnär berättar:

> *"Mii leat dušše 'maskot', ja bovdejuvvot mielde vai besset lohkat ahte eamiálbmogat leat mielde."*

(Översättning: Vi är bara maskotar. Vi blir inbjudna så att man kan säga att de har urfolket med sig.)

Här framträder dubbelheten: gemenskapen ger kraft, men den ständiga kampen mot strukturell marginalisering tömmer också konstnärerna på energi. Försoning innebär i detta perspektiv en avlastning – att slippa stå ensam mot en övermakt, och att i stället ha institutioner och strukturer som skyddar och stärker.

En tredje konstnär säger:

> *"In dieđe jus áigi dasa lea láddan vai jus dat lea šaddan eanet bivnnut."*

(Översättning: Det tog lång tid för mig innan jag fick uppdrag i majoritetssamhället. Vet inte om det beror på att de nu är mogna för det samiska, eller om det har blivit mer populärt.)

Detta pekar på ett av de mest centrala problemen: kompromissens pris. I mötet med majoritetssamhället tvingas många konstnärer att anpassa uttrycken för att passa bidragssystem, kulturinstitutioner eller publikens förväntningar. Konsekvensen blir att konstnärerna riskerar att urholka sina uttryck – eller väljer att ställa sig utanför.

Ytterligare en konstnär beskriver situationen så här:

> *"Det är som att vi hela tiden måste bevisa att vi finns, att vår konst är riktig konst. Att jojk inte bara är kuriosa, att duodji inte bara är souvenirer."*

Flera återkommer också till betydelsen av tillgång till resurser och institutioner som drivs på samiska villkor. En konstnär framhåller:

> *"Ferte čeahppi leahkit čállit ohcamušaid, ja maid ovdánbuktit iežas bargguid."*

(Översättning: Man måste vara duktig på att skriva ansökningar, och att framställa sina verk.)

Detta visar att försoning för många inte kan reduceras till symboliska handlingar eller erkännanden. Det handlar om att flytta makten över berättelserna, uttrycken och villkoren tillbaka till det samiska samhället – och att staten tar ansvar för de strukturer som länge försvagat den samiska kulturen.

Försoningen ur ett samiskt konstnärsperspektiv kan sägas bestå av tre delar

1. Rätten till egna berättelser och uttryck
   – utan att reduceras eller exotifieras.
2. Rätten till resurser och institutioner
   – som är samiskt styrda och långsiktigt finansierade
3. Rätten att skapa utan ständig kompromiss eller motstånd
   – att konsten kan vara konst, inte alltid ett politiskt motbevis.

För att förstå vad försoning måste innebära kan vi inte börja i politiska åtgärder, utan i själva livsvillkoren för dem som berörs. Konstnärernas vittnesmål visar att problemen inte är abstrakta, de tar form i vardagen, i relationen till platsen, språket, traditionen och de krav som omvärlden ställer. Därför behöver analysen först fördjupas i vad ett samiskt liv är och vilka erfarenheter som präglar det i dag. Det är denna grund som resonemangen om försoning måste vila på.

6. VAD ÄR ETT SAMISKT LIV?

Att tala om ett samiskt liv är att tala om något som är både djupt personligt och kollektivt, både samtida och historiskt. Det samiska livet rymmer vardagen – språket, naturen, familjen, platsen – men också kampen för att över huvud taget få leva samiskt i ett samhälle som länge förnekat eller motarbetat denna rätt. I intervjuerna återkommer konstnärerna till flera teman: vardagen i Sápmi, konstens roll som uttryck för att leva samiskt, förhållandet till majoritetssamhället och vad som behövs för att det samiska livet ska blomstra.

6.1 Att leva samiskt

Många konstnärer beskriver att ett samiskt liv inte kan reduceras till arbete eller fritid – det är ett sätt att vara i världen. En konstnär berättar:

> *"Olbmut inspirerejit mu. Geahčan sin lihkastagaid. Giđđahájat, giđđabarggut. Gárdebarggut. Renskötsellivet."*

(Översättning: Människor inspirerar mig. Jag ser deras rörelser. Vårens dofter, vårarbeten, arbetet i gärdena. Renskötsellivet.)

Det handlar också om att relationen till naturen inte bara är rekreation, utan en grundläggande dimension av tillvaron. Flera konstnärer lyfter fram att renen, marken och vattnet inte bara är resurser – de är släktingar, bärare av liv och kunskap. För många är det just denna relation som majoritetssamhället inte förstår, vilket gör att samiska erfarenheter ofta misstolkas eller marginaliseras.

Samtidigt finns det andra röster som poängterar mångfalden är stor inom Sápmi.

> *"At vi blir like viktige og respekterte i kunstfeltet som norske/svenske/finske kunstnere. At vi ikke er en unntakstilstand, men en permanent pillar i feltet. At samiske kunstnere studeres på kunstskoler, for de kan også være forbilder for de som ikke har samisk tilhørighet. I tillegg er det svært viktig for meg at ikke det eneste samiske bildet vi sender ut er reindriftsamenes levesett og kultur. Men at det finnes og vises et mangfold i hva vi samer er. Vi er sjøsamer, elvesamer, markasamer også, med egne kulturelle uttrykk og levesett."*

6.2 Att verka samiskt – konstnärskapets villkor

För konstnärerna som deltagit i denna rapport är skapandet i sig en del av det samiska livet. Men att verka samiskt innebär också ett dubbelt arbete; att både förvalta och förnya.
En konstnär uttrycker det så här:

> *"Lean iežan dáidaga čađa áktivista."*

(Översättning: Genom min konst är jag en aktivist.)

Många beskriver att deras konst oundvikligen blir politisk, eftersom själva existensen som samisk konstnär är ett ifrågasättande av majoritetssamhällets norm. Några berättar om trötthetenin att alltid behöva utbilda publiken, institutionerna, finansiärerna – istället för att bara få skapa:

> *"Det är som att vi hela tiden måste bevisa att vi finns, att vår konst är riktig konst. Att jojk inte bara är kuriosa, att duodji inte bara är souvenirer."*

De villkor som konstnärerna beskriver påverkar inte bara deras möjligheter att arbeta, de formar också själva uttrycken. Pressen att anpassa sig, förklara sig eller försvara sina perspektiv tränger in i det konstnärliga rummet och påverkar relationen mellan tradition och förnyelse. Därför blir frågan inte bara vad samiska konstnärer gör, utan hur de tvingas navigera mellan arv och samtidskrav i en miljö där deras uttryck ständigt bedöms utifrån normer de själva inte har definierat.

6.3 Mellan tradition och förnyelse

Ett återkommande tema är hur samiska konstnärer förhåller sig till traditionen. För vissa är duodji, jojk eller berättande en förlängning av förfäders kunskap. För andra handlar det om att skapa nya uttryck, som ändå bär spår av traditionen. En konstnär beskriver detta så här:

> *"Sámi nissonolbmot... leat oahpahan ahte galgá luohttidit iežas nala, ahte galgá bargguid doaimmahit. Sin barggut leat čuohcan ollu mu govaide."*

(Översättning: Samiska kvinnor har lärt mig att man måste lita på sig själv, att man måste slutföra sitt arbete. Deras arbete har påverkat många av mina bilder.)

Traditionen blir en inspirationskälla – ett arv att bära vidare in i nya uttryck.

6.4 Relationen till majoritetssamhället

Det samiska livet präglas fortfarande av ett asymmetriskt förhållande till majoritets-samhället. Konstnärerna berättar om exotifiering, okunskap och strukturella hinder:

> *"Jag har blivit skittrött på att förklara och representera. Jag föredrar att skapa kompromisslösa kulturella uttryck. Men många gånger har jag varit tvungen att anpassa det jag gör, så att det blir lättare att få finansiering och acceptans hos dem som beviljar medel."*

Detta skapar en dubbel belastning: konstnärerna ska både försvara sin rätt att vara samiska och samtidigt leva upp till förväntningar från institutioner som ofta inte förstår samiska uttryck.

6.5 Förutsättningar för ett samiskt liv

När konstnärerna får frågan om vad som behövs för att ett samiskt liv – och särskilt det samiska konstnärslivet – ska blomstra, lyfter de fram fyra centrala faktorer:

1. **Språket.**

   Att samiska språk måste ha utrymme i konst, utbildning och vardag.

   "Sávan ahte mu mánát sáhttet hállat sámegiela uhccánge, ja luohttit iežaset identitehtaide."

   (Översättning: Jag vill att mina barn ska kunna tala samiska utan att skämmas, och vara trygga i sin identitet.)

2. **Kulturell infrastruktur.**

   Tillgång till samiskt styrda scener, gallerier, institutioner inklusi

3. **Rättigheter till marker och resurser.**

   Ett samiskt liv kan inte skiljas från kampen om land och vatten. Att leva samiskt är också att försvara rätten att vara en del av landskapet.

4. **Trygghet och egenmakt.**

   Att slippa be om lov, slippa motivera sin existens, slippa kompromissa bort sin kultur för att överleva. En konstnär sammanfattar det så här:

   "Juohkehaš ferte gávdnat iežas geainnu, it sáhte vuordit ahte nuppit galget láhčit dutnje saji. Dat lea garra rahčamus. Ferte luohttit iežas nala."

   (Översättning: Alla måste finna sin egen väg, man kan inte vänta på att andra ska tillrättalägga en plats åt dig. Det är hårt arbete. Man måste tro på sig själv.)

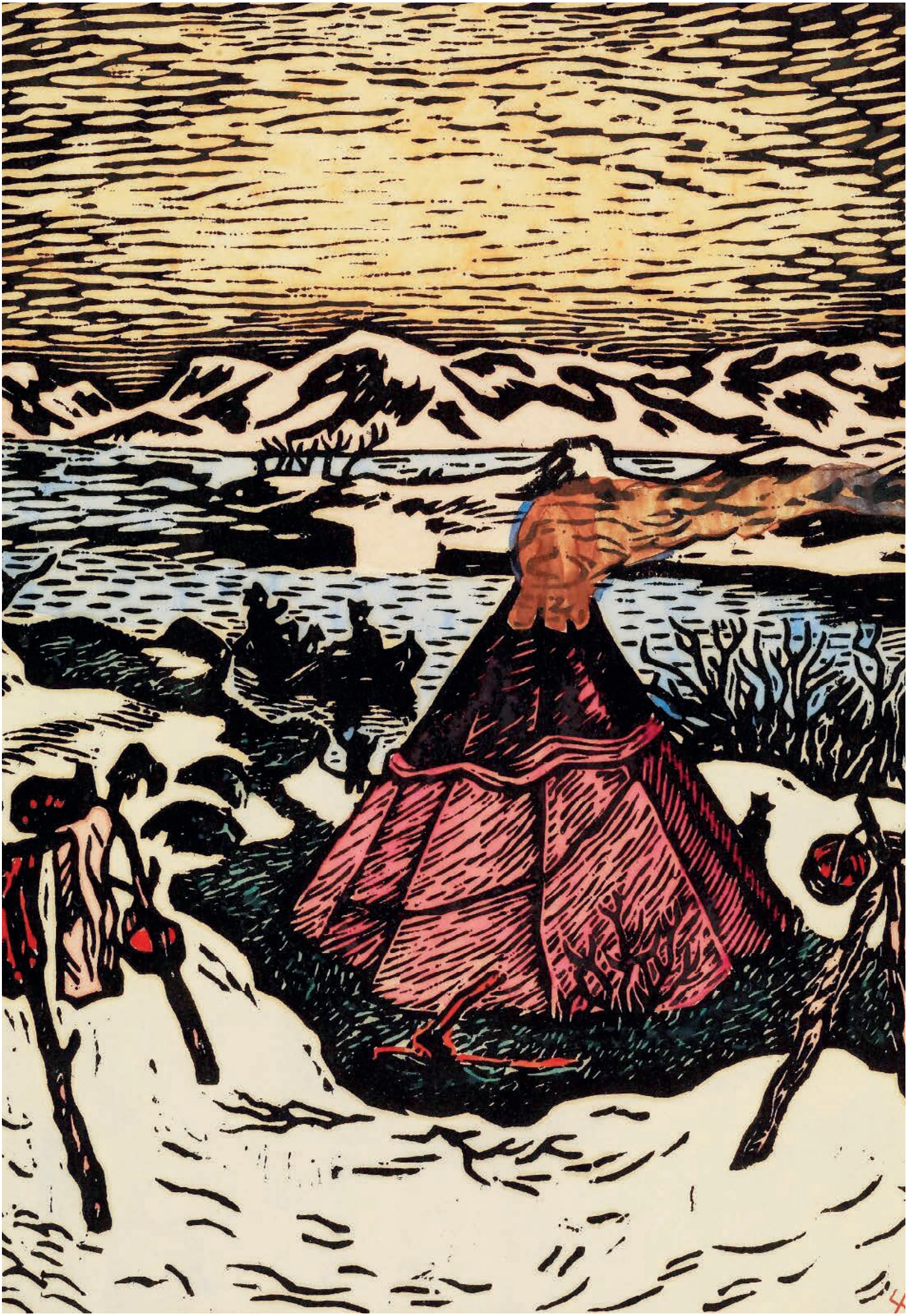

7. VAD ÄR FÖRSONING?

Försoning är ett ord som lätt fylls med symbolik men töms på innehåll. Ofta används begreppet i högtidstal och officiella dokument, men utan att det följs av förändringar i verkligheten. I den här rapporten framträder försoning i stället som något mycket mer konkret och handlingsinriktat. Samiska konstnärer beskriver tre sammanflätade dimensioner:

- **Erkännande** – av historiska och pågående övergrepp, och av den roll staten har spelat.
- **Resurser och makt** – att flytta beslutsmandat och resurser till samiska aktörer.
- **Läkning och framtidsbygge** – att återställa språk, marker, kulturell infrastruktur och självkänsla.

Erkännande – att se verkligheten som den är

För flera konstnärer är erkännandet grundläggande. Att staten och majoritetssamhället tar ansvar för historien och de pågående konsekvenserna. En konstnär uttrycker det så här:

> *"Mii fertet ilá ollu čalmmustahttit kolonisašuvnna, ja álot bargat vuostildeamiin."*

(Översättning: Vi måste alltför ofta synliggöra den pågående kolonisationen, och vi jobbar alltid med att göra motstånd.)

Erkännandet är alltså mer än en symbolisk gest – det är en förutsättning för att dialogen ska kunna bli trovärdig. Utan erkännande riskerar begreppet försoning att bli en tom fras.

Resurser och makt – att kunna bestämma själv

Den andra dimensionen handlar om resurser och makt. Flera konstnärer beskriver hur det nuvarande systemet bygger på beroendeställning, där samiska konstnärer och kulturaktörer hela tiden måste anpassa sig till majoritetssamhällets normer för att få stöd. En konstnär säger:

> *"Ferte čeahppi leahkit čállit ohcamušaid, ja maid ovdánbuktit iežas bargguid."*

(Översättning: Man måste vara duktig på att skriva ansökningar, och att framställa sina verk.)
En annan konstnär är ännu tydligare:

> *"Dál ferte beare dolaid čáskadit. Dál šaddat njuikut ovtta prošeavttas nubbái. Livčče hálidan ráfis ođđasit cegget sámi vuoŋŋalašvuođa."*

(Översättning: Nu måste vi hela tiden bara släcka bränder. Nu måste vi hoppa från det ena projektet till det andra. Jag hade velat upprätta vår andlighet på nytt, i fred.)

Här blir det uppenbart att försoning måste innebära en omfördelning av resurser och beslutsmakt. Det räcker inte med projektpengar eller symboliska satsningar – det handlar om långsiktiga institutionella strukturer, som en samisk nationalscen, samiskt styrda fonder och en stärkt kulturbudget inom Sametinget.

Läkning och framtidsbygge – att återställa det som gått förlorat

Den tredje dimensionen handlar om läkande och framtidsbygge. Flera konstnärer kopplar försoning till återupprättelsen av språk, marker och kulturella sammanhang. En konstnär uttrycker det på detta sätt:

> *"Jáhkán ahte ovdána vuoiŋŋalašvuođa ja kultuvrra ektui."*

(Översättning: Jag tror att det kommer att utvecklas mer mot det andliga och mot det kulturella.)

En annan utvecklar:

> *"Jáhkán ahte ovdána vuoiŋŋalašvuođa ja kultuvrra ektui."*

(Översättning: Jag önskar att min konst kan komma till nytta i framtiden.)

Försoning blir alltså inte en slutpunkt utan en process som sträcker sig framåt i tiden. Det är inte bara ett tillbakablickande erkännande av historien, utan en aktiv handling för att skapa nya villkor för kommande generationer.

Försoning som handling – inte symbol

Det samlade intrycket från intervjuerna är att försoning inte kan reduceras till symbolpolitik eller enskilda ceremoniella gester. Försoning måste ta sig uttryck i handlingar som förändrar villkoren för det samiska kulturlivet på djupet.

Detta kapitel visar alltså att försoning, sedd ur ett samiskt konstnärsperspektiv, är både ett existentiellt begrepp och en praktisk agenda. Det handlar om känslomässig upprättelse, men lika mycket om att skapa långsiktiga strukturer för kulturens överlevnad och utveckling.

8. HUR?

Frågan om hur försoning ska gå till är kanske den mest avgörande och samtidigt den svåraste. I intervjuerna återkommer en tydlig poäng: försoning kan inte reduceras till en symbolhandling, ett dokument eller en högtidlig ceremoni. Den måste materialiseras i handlingar som förändrar villkoren här och nu.

8.1 Från ord till handling

Många konstnärer uttrycker en djup frustration över att ord om försoning ofta blir viktigare än verkliga förändringar i deras arbetsvillkor. Politiker och institutioner talar gärna om försoning i högtidliga ordalag, men i vardagen upplever konstnärerna att situationen förblir densamma: brist på resurser, kortsiktiga projekt, osäkra arbetsvillkor och strukturell okunskap om samisk kultur och historia.

> *"Jag tycker tillvaron är en enda stor krishantering hela tiden på något sätt. För min del är det så att jag har svårt att tänka på vad som är det ideala faktiskt. Jag brottas så djupt och innerligt mycket med det här vardagliga att det blir svårt att tänka i strategier riktigt. Strategin blir bara att klara av valen på något sätt..."*

Det handlar därför om att gå från konsultationer till konkreta förpliktelser. Att tala om försoning utan att följa upp med handling skapar cynism och misstro, inte tillit. Flera konstnärer framhåller att det krävs tydliga mål, mätbara framsteg och långsiktiga åtaganden som synliggör maktförskjutning och resursfördelning. För dem är ord först meningsfulla när de åtföljs av handling, och handling blir meningsfull när den stärker konstnärernas egenmakt.

8.2 Infrastruktur och resurser

Kulturell infrastruktur och ekonomiska resurser är grundläggande för att konstnärer ska kunna arbeta på lika villkor som majoritetssamhällets konstnärer. Flera intervjuade konstnärer beskriver att de ofta tvingas skapa under bristfälliga villkor: låga arvoden, korta projektperioder, brist på lokaler, scener och professionell teknisk support.

> *"Jeg mener at mye av diskusjonen rundt arbeidsvilkår blir for materialistisk orientert – den handler nesten utelukkende om økonomi og ressurser, - men kunstnerisk virksomhet også har en åndelig dimensjon. Kunst handler ikke bare om hva vi kan skape fysisk, men også om hva som gir ringvirkninger i den åndelige verden. Men, med det sagt, vi trenger gode arbeidslokaler, solide støtteordninger og bedre støtte til de samiske kunstnerorganisasjonene som arbeider for oss samiske kunstnere."*

Ett återkommande förslag är därför att skapa och stärka samiska institutioner – från scener och gallerier till produktionshus och utbildningar. Avgörande för att en verkligt samiskt styrd verksamhet ska fungera är att ägarskapet är samiskt.

Giron Sámi Teáhter nämns som ett exempel på hur en stark institution kan fungera som motor för hela kulturlivet, men man efterlyser en helhetssyn som inkluderar samiska institutioner, utbildning, mötesplatser, produktionsresurser och nätverk för både unga och etablerade konstnärer. Helt enkelt en investering i den samiska kulturella infrastrukturen.

Dessutom betonar konstnärerna att långsiktig finansiering är avgörande. Korttidsprojekt och instabila bidrag skapar osäkerhet som hämmar kreativitet och utveckling. Försoning blir därmed också en fråga om att bygga stabila strukturer som ger konstnärerna trygghet att planera och utveckla sitt arbete över tid.

Den finansiella utvecklingen för Sametingets kulturbudget tjänar som exempel på hur den samiska kulturen aldrig har prioriterats. En jämförelse med den svenska nationella kulturbudgetens utveckling mellan 1999 och 2020 visar att utvecklingen går bakåt.

Den svenska budgeten har ökat med **240 %** under tidsperioden (från 7,5 miljarder kronor till 17,8 miljarder).

Den samiska budgeten har ökat med **24 %** under tidsperioden (från 14,5 miljoner kronor till 18 miljoner).

Samtidigt finns det ofantliga skillnader mellan länderna inom Sápmi. Till exempel var Norges Samtings kulturbudget för 2024 drygt 200 miljoner norska kronor.

8.3 Språk och kunskapsöverföring

Försoning handlar också om språk. Språken är inte bara kommunikation, utan en bärande del av kunskapssystem och världsbild. Flera konstnärer beskriver känslan av att försoning inte kan ske förrän samiska språk får status, resurser och utrymme som motsvarar majoritetssamhällenas språk.

> *"Jag vill att mina barn ska kunna tala samiska utan att skämmas, sjunga jojk i skolan utan att det ses som något konstigt."*

Konstnärer lyfter fram konstnärliga uttryck som ett kraftfullt verktyg för språkrevitalisering – film, musik, teater och litteratur blir inte bara kulturproduktion utan även ett medel att föra språket vidare. Mentorsprogram mellan äldre och yngre konstnärer och internationella utbyten med andra urfolk kan också fungera som konkreta metoder för att säkerställa kunskapsöverföring och stärka den kulturella kontinuiteten.

8.4 Läkande och gemenskap

Försoning är inte bara politik; den är också djupt mänsklig. Konstnärer betonar vikten av att skapa rum för gemenskap, sorg, minne och läkande. Dessa rum är inte alltid fysiska – de kan vara en föreställning, en jojk, ett konstverk eller en berättelse som ger form åt känslor som annars är svåra att uttrycka.

> *"Det samiska samhället, med tex samlingsplatser där vi samer möts, där vi kan se samisk konst och slöjd. Jag inspireras av tillställningar där duodji/slöjd uppmärksammas. Inspiration för mig kan även vara ett renskiljninggärde, det behöver inte alltid vara ordnade arrangemang."*

Den konstnärliga processen blir ett kollektivt läkande, där individer och samhällen kan bearbeta historiska trauman samtidigt som de bygger framtid. Många beskriver hur konstpraktik hjälper dem att återknyta till sina rötter, återupprätta relationer till språk, mark och släktskap, och skapa känslomässiga mötesplatser mellan generationer.

8.5 Att flytta makt

En central slutsats i intervjuerna är att försoning inte kan handla om statens godkännande. Den verkliga förändringen sker först när samiska aktörer själva får kontroll över resurser, institutioner och beslut. Makt handlar om självbestämmande – att kunna forma institutioner, bestämma repertoarer och fördela resurser utan att vänta på majoritetssamhällets godkännande.

Konstnärerna menar att maktförskjutning inte bara är en fråga om pengar, utan även om representation, beslutskraft och möjligheten att påverka policyer som berör deras arbete. Försoning blir först meningsfull när samiska institutioner och konstnärer får verkligt inflytande, och därmed kan skapa ett kulturliv som speglar deras värderingar, behov och drömmar.

8.6 Sammanfattning – vägen framåt

Försoning måste alltså förstås som en serie konkreta handlingar:

- Bygga upp samisk kulturinfrastruktur med långsiktig finansiering.
- Säkerställa språkliga rättigheter i konst och kultur
- Skapa platser för läkning och kollektiv bearbetning
- Flytta makt och beslutsmandat till samiska institutioner och konstnärer.

Konstnärernas vittnesmål visar att detta inte är "önskelistor" utan själva grunden för att försoning ska vara trovärdig. Som en konstnär koncist uttryckte det:

> *"Ekonomi till samiska kulturorganisationer. Införa konstnärslön i vissa perioder, så vi slipper riskera livet i gruvan."*

9. SLUTSATSER

Den här rapporten visar att försoning inte kan reduceras till en symbolhandling, en historisk ursäkt eller en formalitet på papper. För samiska konstnärer är försoning i första hand en praktisk och konkret fråga: makt, resurser och arbetsvillkor är själva kärnan. Försoning handlar om att skapa förutsättningar där konsten kan bära språk, traditioner, berättelser och framtidsvisioner vidare på egna villkor – utan att ständigt behöva anpassas till majoritetssamhällets mallar.

Rapportens intervjuer visar tydligt att konstnärernas praktik bör ses som en central del av försoningsprocessen. Konsten är ett redskap och ett språk som gör det möjligt att uttrycka smärta, glädje och erfarenheter som annars skulle tystas. Försoning är därför både ett kollektivt och ett individuellt projekt – ett arbete för rättvisa, men också för identitet, kultur och framtid.

9.1 Konst som nyckel till försoning

En central slutsats i intervjuerna är att försoning inte kan handla om statens godkännande. Den verkliga förändringen sker först när samiska aktörer själva får kontroll över resurser, institutioner och beslut. Makt handlar om självbestämmande – att kunna forma institutioner, bestämma repertoarer och fördela resurser utan att vänta på majoritetssamhällets godkännande.

Konstnärerna menar att maktförskjutning inte bara är en fråga om pengar, utan även om representation, beslutskraft och möjligheten att påverka policyer som berör deras arbete. Försoning blir först meningsfull när samiska institutioner och konstnärer får verkligt inflytande, och därmed kan skapa ett kulturliv som speglar deras värderingar, behov och drömmar.

9.2 Försoning som handling

Ett genomgående tema i rapportens material är att försoning inte kan begränsas till ord. Försoning är något som måste göras. Erkännandet av historiska och pågående orättvisor är nödvändigt, men det räcker inte.

En av de intervjuade konstnärerna önskar:

> *“Att bli respekterad som utövare på jämlika villkor, få samma utrymme som majoritetssvenska utövare får, slippa fördomsfull inramning.”*

Det innebär att reformförslag, investeringar i institutioner och resursfördelning inte är sidofrågor – de är själva hjärtat i en verklig försoningsprocess. Utan handling riskerar försoning att förbli en symbolhandling, medan de verkliga behoven hos konstnärer och samiska kulturgemenskaper ignoreras.

9.3 Makt och egenmakt

Kärnan i försoning ur ett samiskt konstnärsperspektiv är egenmakt. Det handlar om rätten att definiera sig själv, sina uttryck och sina institutioner utan att vara beroende av majoritetssamhällets godkännande. Makt handlar om resurser, beslut och kontroll över de egna berättelserna. En konstnär sammanfattar sin överlevnadsstrategi på detta sätt:

> *”Redan då jag utbildade mig så bestämde jag mig för att inte influeras av majoritetssamhället, jag besökte inte deras bibliotek för att titta i deras böcker så att de skulle kunna påverka mig, så att de inte dödar de bilder som jag bär inom mig. Jag har försökt undvika att bli påverkad av storsamhället, jag har försökt att undvika det.”*

Här finns en direkt koppling till resurser. Så länge Sametingets kulturbudget är en bråkdel av statens totala kulturresurser kan inte samiska konstnärer skapa på jämlika villkor. Försoning kräver alltså en ekonomisk omfördelning och nya maktstrukturer där beslut fattas av samiska aktörer själva.

9.4 Läkande och framtid

Försoning handlar också om läkande. Flera konstnärer beskriver hur deras konstnärliga praktik är ett sätt att bearbeta både personliga och kollektiva trauman – från marker som tagits ifrån dem, till språk som förlorats och diskriminering som pågår än i dag.

> *”Men att jojka en plats till exempel är ju viktigt för att platsen ska minnas vem den är. Och så är det även ur ett helande perspektiv. En plats som har blivit helt avverkad eller exploaterad så att säga, har ju blivit utsatt för ett trauma. Och att då få sin egen jojk jojkad på det stället är ju som en traumabearbetning för en plats. Jag tycker att sådant tänk är väldigt viktigt.”*

Samtidigt pekar konstnärerna framåt. De ser försoning som en möjlighet att inte bara reparera det som gått förlorat, utan att också bygga något nytt. Nya institutioner, nya samarbetsformer, nya berättelser.

9.5 Försoning som gemensamt bygge

Rapporten visar tydligt att försoning inte är något som kan påtvingas uppifrån. Den kan bara bli verklighet om majoritetssamhället är berett att dela makt och resurser – men arbetet måste ledas av det samiska samhället självt.

Konstnärerna väntar inte passivt på att bli “räddade”. De är redan i rörelse. De skapar, organiserar, bygger nätverk och institutioner. Vad de efterlyser är att staten slutar stå i vägen och i stället erbjuder resurser och legitimitet, så att processen kan bli långsiktig och hållbar.

Slutsatsen är tydlig: verklig försoning kräver handling, egenmakt och långsiktiga strukturer som stärker samiska konstnärer och kulturliv. Det är ett gemensamt bygge, där konst är både språk, verktyg och framtidsvision.

10. REKOMMENDATIONER OCH VÄGEN FRAMÅT

De förslag som presenteras här kommer direkt ur de röster och erfarenheter som samlats in till rapporten. De har förstärkts och kompletterats med observationer från författaren samt jämförelser med internationella exempel. Målet är att dessa åtgärder ska bidra till verklig försoning – där ord följs av handling, och där samiska konstnärer och kulturaktörer får makten över sina egna villkor.

10.1 Grundläggande principer

Många konstnärer uttrycker en djup frustration över att ord om försoning ofta blir viktigare än verkliga förändringar i deras arbetsvillkor. Politiker och institutioner talar gärna om försoning i högtidliga ordalag, men i vardagen upplever konstnärerna att situationen förblir densamma: brist på resurser, kortsiktiga projekt, osäkra arbetsvillkor och strukturell okunskap om samisk kultur och historia.

1. **Egenmakt** – Samiska konstnärer ska ha kontroll över sina berättelser, uttryck och institutioner.
2. **Långsiktighet** – Stöd och finansiering måste vara stabila, inte beroende av korta projekt.
3. **Respekt för kunskap** – Konstnärlig och traditionell kunskap är lika viktig som akademisk och administrativ.

10.2 Förslag till åtgärder

Centrala slutsatser i rapporten är att

- **Försoning måste vara handling**, inte bara ord. Det handlar om maktförskjutning och institutionellt erkännande.
- **Konstnärlig kunskap är bärande kunskap**. Den är lika viktig som forskningsrapporter och juridiska analyser i försoningsprocessen.
- **Villkoren är ojämlika och ohållbara**. Dagens ekonomiska och institutionella ramar gör att samiska konstnärer ofta tvingas välja mellan sin konst och sin försörjning.
- **Försoning måste vara materiell**. Erkännande utan resurser och inflytande är inte försoning, utan riskerar att bli ännu en form av symbolpolitik
- **Egenmakt och kulturell infrastruktur** – som samiska scener, institutioner, residens och nätverk – är avgörande för att den samiska konsten och kulturen ska kunna växa på sina egna, unika villkor och sätt.

Med det i åtanke ger rapporten konkreta förslag på reformer.

10.2.1 Ekonomiska reformer

- Ett samiskt konstnärsråd med självbestämmande mandat som bland annat kan fördela långsiktiga stipendier (tre till fem år) för konstnärer i alla discipliner, för att undvika att verksamheterna fragmenteras av korta projektbidrag.
- Kraftigt ökat stöd till Sametingets kulturbudget. Från dagens 18 miljoner kronor till 50 miljoner i ett första steg. Detta skulle ge möjlighet att bygga upp en grundläggande infrastruktur för samisk kultur på alla områden.

10.2.2 Institutionell infrastruktur

- Etablera Giron Sámi Teáhter som en samisk nationalscen med en årlig budget på cirka 25 miljoner kronor.
- Förstärk kraftigt existerande samiska kulturinstitutioners ekonomiska villkor samt ge parallell plats för nya initiativ.
- Bygg samiska residens och mötesplatser i olika delar av Sápmi, med fokus på språkrevitalisering och tvärkonstnärliga samarbeten.

10.2.3 Kunskap och utbildning

- Inför utbildningar om Sápmi, urfolksrätt och kolonialhistoria för alla kulturpolitiker och beslutfattare inom kultursektorn i Sverige.
- Inför samiska mentorsprogram där äldre och yngre konstnärer kan arbeta tillsammans, både för att föra traditioner vidare och utveckla nya uttryck.
- Internationella utbyten med andra urfolk, med fokus på konstnärligt samarbete och gemensamt påverkansarbete.

10.2.4 Rättighetsfrågor

- Skydd av marker och vatten är ett grundläggande villkor för konstnärlig frihet, särskilt för samiska konstnärer, där en holistisk syn på konsten som en del av naturen och markernas livskraft är central. För många samiska konstnärer är deras arbete djupt rotat i relationen till den omgivande naturen. Miljöförstörelse och exploatering hotar inte bara landskapet utan även själva grunden för deras konstnärliga uttryck och kulturella identitet.

10.3 Vägen framåt – från ord till handling

Centrala slutsatser i rapporten är att

- **Politisk vilja och lagstadgade åtaganden.**
- **Tydlig tidsplan för genomförande.**
- **Samverkan mellan samiska aktörer, staten och regionala aktörer.**
- **Uppföljning och utvärdering som leds av samiska representanter.**

11. AVSLUTNING

Denna rapport är en samlad röst från samiska konstnärer, framvuxen ur samtal, intervjuer, enkäter och möten. Den bär spår av både ilska och sorg, men också av envishet, hopp och visioner. Genom hela materialet har en central tanke återkommit: försoning kan inte vara ett ord på papper – det måste vara handling, byggd på rättvisa och egenmakt.
Rapporten har burits av de citat som löper genom kapitlen. De är själva kärnan i förståelsen av situationen. Det som en konstnär sa om framtiden kan vara ett konkret sätt att se på framtiden:

> *”Jeg har stor tro på fremtiden. Jeg mener sannhets og forsoningskommisjons rapporten forplikter, slik at det må følge finansiering med, til å heve både kvantitet og kvalitet.”*

Försoningsprocessen i Sverige befinner sig fortfarande i sin inledande fas. Det finns möjlighet att göra något historiskt – att skapa verklig balans och respekt mellan staten och det samiska folket. Men det kräver att beslutsfattare lyssnar och agerar på de röster som redan talat så tydligt.

Rapporten avslutas här, men arbetet fortsätter – i ateljéer, på scener, i jojken, vid köksborden och på möten över hela Sápmi. Försoning är inte en punkt på en lista, utan ett förhållningssätt, en praktik och ett långsiktigt åtagande.

Det är viktigt att påminna än en gång om att denna rapport inte hade varit möjlig utan de samiska konstnärer som har delat sina erfarenheter, sina insikter och sina drömmar. Det är deras röster som bär rapporten, deras perspektiv som gör analysen verklig och levande.

Tack.

REFERENSLISTA

1. Internationella konventioner och deklarationer

FNs urfolksdeklaration (UNDRIP)
https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP_E_web.pdf

UNESCO. (2007). Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions.
https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-and-promotion-diversity-cultural-expressions

UNESCO. (2003). Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.
https://ich.unesco.org/en/convention

Europarådet. (1992). European Charter for Regional or Minority Languages.
https://rm.coe.int/1680695175

Europarådet. (1995). Framework Convention for the Protection of National Minorities.
https://rm.coe.int/16800c10cf

2. Nationella lagar och regleringar

Sveriges grundlag (Regeringsformen), 1 kap. 2 §: ”Samerna är ett folk i Sverige och det ska särskilt främjas att samernas kultur och samhällsliv bevaras och utvecklas.”

Diskrimineringslag
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567/

Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2009724-om-nationella-minoriteter-och_sfs-2009-724/

Om urfolksrätt och samernas mänskliga rättigheter (sammanfattning)
https://mrinstitutet.se/manskliga-rattigheter/rattighetsomraden/urfolksratt-och-samers-manskliga-rattigheter

Kommittédirektiv – Sanningskommissionen för det samiska folket
https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommittedirektiv/2021/11/dir.-2021103/

3. Samisk kulturpolitik, institutioner och rapporter

Samtingets kulturpolitiska handlingsprogram
https://sametinget.se/5512

Sametinget och Institutet för språk och folkminnen. (2019). Ansvar för samiskt kulturarv (rapport)
https://www.isof.se/download/18.6da07211795682de275aafd/1622483062344/Redovisning%20av%20Ansvar%20f%C3%B6r%20samiskt%20kulturarv%202019.pdf?utm_source=chatgpt.com

Sannhets- og forsoningskommisjonen (Norge). (2023)
https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/oppfolging-av-sannhets-og-forsoningskommisjonens-rapport/id3088271/

Finlands sannings- och försoningskommission för samerna. Slutrapport (2025)
https://sdtsk.fi/sv/forstasidan/

Villkoren för samisk kultur (Viermie K)
Kultur Sápmi Tenketank rapport 2021-2022 (Samerådet)
https://www.viermiek.org/dokument/